

Türkiye’de Cumhuriyetçilik Anlayışı:

1920-1930 Dönemine Bir Bakış

Pelin HELVACI

Okutman, İstanbul Teknik Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Bölümü.
E-mail: helvacip@itu.edu.tr

ÖZ

HELVACI, Pelin, **Türkiye’de Cumhuriyetçilik Anlayışı: 1920-1930 Dönemine Bir Bakış**, CTAD, Yıl 10, Sayı 20 (Güz 2014), s. 353-369.

Antik Yunan’da temeli atılan ve Roma medeniyetinde devam eden cumhuriyetçilik teorisi 20.yy’da neo-Atina ve neo-Roma düşünceleriyle birçok çalışmaya konu olmuştur. Özgürlük, egemenlik, ortak çıkar, rıza üretimi, siyasi katılım üzerinden değerlendirilen Cumhuriyetçilik zaman içinde ahlaki boyuttan ideolojik boyuta geçmiş, en sonunda bir rejim biçimi olarak siyaset biliminde yer almıştır. Atina ve Roma Cumhuriyetçiliklerinin aralarında farklar olmasına rağmen her ikisinde de yurttaş katılımı, ortak çıkar ve egemenlik hakkının kullanımı bakımından yurttaş egemenliğinin niteliği vurgulanmıştır. Türkiye siyasi tarihinde de bir rejim biçimi olarak Cumhuriyet 1923’te gündeme gelmiş, üç noktanın üzerinde teorik olarak durulmuş, fakat bunların tamamlanması zaman almıştır. Bu makalede bu üç nokta ekseninde 1920-1930 arasında Türkiye’deki Cumhuriyetçilik teorisi tarihsel kesitte incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyetçilik, Yeni Cumhuriyetçilik, Yurttaşlık, Egemenlik, Türkiye.

ABSTARCT

HELVACI, Pelin, **The Understanding of Republicanism in Turkey: A View to the Period between 1920 and 1930**, CTAD, Year 10, Issue 20 (Fall 2014), p. 353-369.

The theory of Republicanism, which was initiated with the Greek civilization and gained momentum in the Roman Empire, has been widely elaborated in the 20th

century. Within time passage the idea of Republicanism, which has been evaluated from various aspects such as freedom, sovereignty, common interest, general consent, political participation transformed into an ideological dimension from the ethical one and finally took place in political science as a regime. Despite the differences between the Greek and the Roman ones, elements such as citizen participation, the common interest as well as the use of sovereignty generated the core in both. Depicting the historical background, this article aims to study the Turkish version of the theory of Republicanism in the early republican period of 1920 and 1930.

Keywords: Republicanism, Neo-Republicanism, Citizenship, Sovereignty, Turkey.

Giriř

Cumhuriyetçilik, kendi kendini yönetebilen bağımsız bir siyasal toplumda yaşayan vatandaşların özgür olabilmeleri için “nasıl bir toplum yönetimi gereklidir?” sorusunu içeren bir kavramdır.¹ Özgürlük, egemenlik, ortak çıkar, rıza üretimi, siyasi katılım üzerinden değerlendirilen Cumhuriyetçilik, Antik Yunan ve Roma medeniyetlerinde, felsefe ve ahlaki boyuttan devlet ideolojisine doğru giden bir çizgi izlemiştir. Cumhuriyetçilik, günümüz koşullarında, birbirleriyle bağlantılı, ama bazı konularda birbirinden farklı, neo-Roma ve neo-Atina düşüncesi şeklinde ele alınmaktadır. Neo-Roma cumhuriyetçiliği düşüncesi, Quentin Skinner ve Philip Pettit tarafından, cumhuriyetçi geleneğin Roma’da köklendiği, Rönesans İtalya’sında belirginleşerek Machiavelli ile klasik şeklini kazandığı belirtilirken, Neo-Atina cumhuriyetçiliği de, Antik Yunan demokrasisinden başlayıp, Machiavelli ile devam eden ve Amerikan Devrimi’ne özel anlam veren, Hannah Arendt ve Pocock gibi düşünürler tarafından savunulmaktadır. Bu düşünürler, farklı dönemlere önem atfederek, cumhuriyetçiliğin yönetim biçimi olarak neleri kapsadığı konusunda farklı görüşler ortaya koymaktadırlar. Ortak çıkar ve özgürlük her iki görüşte de mevcutken, siyasi katılım ve rıza üretimi neo-Atinacılar tarafından öne çıkarılmıştır.

Türkiye siyasetinde, 1920’de TBMM’nin açılmasıyla birlikte adı konmamış bir yönetim biçimi olan Cumhuriyet, resmi olarak 1923’te ilan edildi. 3 Mart 1924’te Hilafetin kaldırılması ve 20 Nisan 1924’te Anayasa’nın kabul edilmesiyle rejim, nihai şeklini aldı. Tek parti yönetiminin kurulduğu bu dönemden sonra, Cumhuriyetçilik, Halk Fırkası’nın başlıca ilkeleri olan 9 Umde’de ve parti programının temel ilkeleri 6 Ok’ta birinci olarak yerini aldı. Cumhuriyetçilik ve ulusalçılık, Feroz Ahmad’ın kelimeleriyle, “hala bir Osmanlı restorasyonunun öz-

¹ Fuat Keyman, Banu Turnaoğlu, “Neo-Roma ve Neo-Atina Cumhuriyetçiliği: Cumhuriyetçilik, Demokratikleşme ve Türkiye”, *Doğu Batı*, Sayı 47, Kasım, Aralık, Ocak 2008-09, s. 40.

lemine çeken, ancak küçük ve sessiz bir azınlıktan oluşan gericiler dışında” herkes tarafından benimsendi.² Fransız Devrimi’nden mülhem hükümet etme biçimi olarak alınan Cumhuriyetçilik ilkesi, modernleşme projesinin rejim ayağındaki temel hedefiydi. Ne var ki, monarşiye karşı bir muhalefet ile temsili hükümeti savunan bu ilke, özünde eşitlik ve özgürlüğü de kapsamına rağmen, Türkiye’de sadece yönetim biçimi ve değişmez bir ilke olarak, laiklik ve milliyetçilikle birlikte alınmıştır. Oysa, yeni Cumhuriyetçilik çalışmalarında ortak çıkar, rıza üretimi, siyasal katılım, demokrasiyle ilişkisi ve devletin konumu önemli bir yer tutmaktadır. Bu makalede, Cumhuriyetçilik yurttaş katılımı, ortak çıkar ve egemenlik hakkı üzerinden değerlendirilerek ele alınacak, tek parti döneminde bu unsurların gerçekleşme koşulları incelenecektir.

Cumhuriyetçilik

Bir yönetim biçimi olarak Cumhuriyetçilik, halk egemenliğinin hukuksal yapısı ve çerçevesi olup “Cumhuriyet kavramının üzerine kurulduğu –egemenlik halka aittir.- cümlesinin her bir ögesi ciddi ölçekte belirsizlikler içeren soyutlama ürünü kavramlardır.”³ Devlet ve yurttaş özgürlüğü, genel irade, ortak çıkar ve rıza üretimini bünyesinde barındıran cumhuriyetçilik, çeşitli dönemlerde farklı yönlerden yorumlanmış, yurttaş katılımı ve sivil yönetim gibi çeşitli yeni unsurları da kapsamına almıştır. Cumhuriyet, ortak iyilik anlamı taşıdığı gibi, kamusal yaşamın kurumsal yapıları anlamını da taşımaktadır.⁴

Yurttaş Katılımı

Cumhuriyetçiliği, devlet ve yurttaş özgürlüğü üzerinden değerlendiren Machiavelli’e göre, devlet özgür olmadıkça yurttaşlar kamusal büyüklük ve refaha ulaşmayı beklememelidir ve bireyler kendi amaçlarını ancak özgür bir devlette gerçekleştirebilir.⁵ Machiavelli’in cumhuriyetçi özgürlüğü, keyfi iradeye bağlılığın olmaması, sadece yasalara bağlı olan bireyin özgür olmasıdır.⁶ Özgür devlet monarşi ya da prenslik değildir ve özgürlüğün korunması ancak yurttaş katılımıyla olanaklıdır. Ne var ki, Machiavelli, yönetime katılmanın sıradan yurttaşın önceliği olmadığını, siyasal katılımın, kamu hizmetlerine katılıma dönüştüğünü belirtir ve kamu hizmetini gerektiren şeyin de, herkesin kendi yararı için ortak iyiye boyun eğmesi olduğunu söyler.⁷ Ortak iyiye de ancak yasalarla ve

² Feroz Ahmad, *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2007, s. 81.

³ Ömer Laçiner, Cumhuriyet Devrim mi?, *Birikim*, Sayı 115, Kasım 1998, s. 15.

⁴ Mustafa Erdoğan, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998, s. 344.

⁵ Serge Audier, *Cumhuriyet Kuramları*, Çev. İsmail Yerguz, İletişim, İstanbul, 2006, s. 26.

⁶ Viroli, *Machiavelli*, Oxford University Press, New York, 1998, s. 130’dan Ahu Tunçel, *Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 160.

⁷ Machiavelli, 1997, I.2, s. 24’ten Tunçel, *age.*, s. 157.

onun devamlılığını sağlayacak kurumlarla ulaşılabilir. Yasaların rolü, bireyi sadece devlete karşı korumakla sınırlı değil, onu her türlü tehditten de korumaya yöneliktir. “Çatışmaya Dayanan Cumhuriyetçilik” fikrini savunan Machiavelli, Skinner’a göre, “özgürlük filozofu” Viroli’ye göre, yurtseverliğin eseri bir özgürlük anlayışının temsilcisi, Pocock’a göre, cumhuriyetçi erdem düşüncesinin sözcüsüdür.

Katılımcı yurttaşlığa önem veren bir diğer isim Rousseau’dur. Rousseau, Machiavelli gibi, kamu hizmetinin önemi üzerinde dururken, ondan farklı olarak, bunu genel irade-özel irade karşıtlığı içinde alır. Ona göre, yurttaşlığın gerilimi, genel iradenin zayıflayarak özel iradenin öne çıkmasından kaynaklanır.⁸ 1762’de kaleme alınan uygar devlet, uygar din, egemen gücün sınırları gibi kavramları değerlendiren *Toplum Sözleşmesi*’nde, yurttaşların sadece anayasanın oluşumunda ve temsilcileri seçerken gösterdikleri katılımın yeterli olmayacağını, katılımın sürekli kılınması gerektiğini vurgular. Ona göre, katılım iki açıdan değerlidir: Yurttaşların vatanlarında karşı sadakatlerini korumalarındaki özen ve yöneticilerin genel iradeyi unutarak, özel iradeleriyle davranmalarının engellenmesi.⁹ Rousseau cumhuriyetçiliğinin anahtar kavramlarından ilki uyum ise, ikincisi katılımdır.¹⁰ Machiavelli ve Rousseau, siyasi katılımı vurguyu kamu hizmetinde bulunmaya yaparken, ortak iyiye ulaşmak her ikisinin de hedefidir.

Günümüz teorisyenleri arasında da, siyasi katılım cumhuriyetçilik tartışmalarında önemli bir yere sahiptir. Skinner, bunu, ikinci plana atar, bireysel iyileri dışlamayan bir “ortak iyi” arayışını öne koyarken, Pocock ve Held, katılımcı yurttaşlığı ön sıraya koyar. Held, *Demokrasi Modelleri* kitabında, klasik cumhuriyetçiliği, katılımcı yurttaşlığın araç veya amaç olduğu, “koruyucu” ve “gelişmeci” cumhuriyetçilik olarak ikiye ayırır. Held’e göre, Roma Cumhuriyeti’nde doğmuş olan ve Machiavelli, Montesquieu ve Madison’ın çalışmalarıyla gelişmiş bulunan koruyucu cumhuriyetçiliğin temelinde “vatandaşların amaç ve ilgilerinin korunabilmesi için siyasal katılmanın taşıdığı araçsal değer” bulunmaktadır.¹¹ Bu anlayışı meşrulaştıran temel argümana göre, vatandaşların kendi kendilerini yönetememeleri halinde başkaları tarafından baskı altında tutulmaları kaçınılmaz olacaktır. Öyleyse, kişisel özgürlük için siyasal katılma temel şart olarak değerlendirilmelidir.¹² Gelişmeci cumhuriyetçilikte ise siyasal katılım, amaçtan çok bir

⁸ Tunçel, *age.*, s. 208.

⁹ Tunçel, *age.*, s. 207-208.

¹⁰ Tunçel, *age.*, s. 222.

¹¹ David Held, *Models of Democracy*, Stanford University Press, Stanford, 1996, s. 55’ten, Nur Uluşahin, *Liberal Demokrasinin Çıkamaz:Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği*, s. 612. www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/nur_ulusahin.pdf. (30 Mayıs 2011).

¹² Held, *age.*,s. 55’ten, Uluşahin, *agm.*, s. 612.

araç olarak önemlidir. “Vatandaşlığın gelişimi ve karar-verme gücünün artırılması” yönünden siyasal katılım esas alınır. Bu anlayışa göre, hiç kimsenin bir diğ erinin efendisi olmaması ve herkesin ortak iyinin belirlenmesi sürecinde eşit özgürlük ve gelişmeden yararlanabilmesi için tüm vatandaşların siyasal ve ekonomik yönden birbirlerine eşit olması zorunludur.¹³

Koruyucu ve gelişmeci cumhuriyetçilikte önemli bir yere sahip olan siyasal katılım, bazılarına göre ise birincil öneme sahip değildir. Örneğin, Tunçel’e göre, Cumhuriyetçi yönetimlerin başlıca ilkesi, katılımdan çok özgürlüklerin korunduğu bir yaşamı sürekli kılmaktır.¹⁴ Cumhuriyetçilik, iyi yaşama zorunlu olarak demokratik katılımı gösteren bir ideal değildir.¹⁵ Cumhuriyet fikrinin temel boyutlarını inceleyen N. Bilgin de, “insanın kamusal alana katıldığı ölçüde yurttaş sayıldığı” fikrinin doğru olmadığını, yurttaşlığın insanın aktör ya da özne olarak konumlanmasıyla ilişkili olduğunu söyler.¹⁶ Klasik yazarların cumhuriyetçi yönetimi aktif vatandaşlığın araçsal ve içsel yararları çerçevesinde bireyin ve toplumun korunması ve gelişmesi temelinde meşrulaştırdığı görülmektedir.¹⁷ Yurttaşların siyasal katılımı, devlet seçkinlerince tanımlanan ortak yararın gerçekleştirilmesi yönünde olmak koşuluyla kabul görmüştür.

Siyasal katılımı, toplumdaki bireylerin siyasal karar süreleri içerisinde yer alabilmesi ve bu kararların oluşumunu etkileyebilmesi olarak özetleyen T. Çavdar’a göre, Türkiye’de parlamenter düzenin kurulmasını sağlayan 1876 Anayasası’ndan önce de bir siyasal katılım vardır. Kısa süren I. Meşrutiyet döneminde katılım araçları seçim, baskı gruplarının çeşitli kurumları ve basındır. 1908 Devrimi’nden sonra, özellikle basın, parti ve seçim etkin bir biçimde kullanılmış, Milli Mücadelede de çeşitli direniş örgütleri vasıtasıyla siyasal katılım sağlanmıştır.¹⁸ Savaş döneminden sonra ise, seçimlerin yapılacağı ve Müdafaa-i Hukuk Grubu’nun yeni bir partiye dönüşeceği açıklandıktan sonra, siyasal katılımın nasıl sağlanacağı muğlaktır. Mustafa Kemal Paşa ile İzmit’te bir araya gelen gazetecilerden Ahmet Emin, Vakit gazetesinde “*Ekselansları Mustafa Kemal Paşa, geleceği hazırlayabilecek en büyük güçtür. Ne var ki, bu güç, bir ulusal çabaya önderlik edecek yerde, Halk Partisi’ni kurarak sınıf mücadelesine sapma isteği gösteriyor.*”¹⁹ derken, İzmit basın toplantısından üç hafta sonra, Mustafa Kemal, Balıkesir’de Paşa Camii’nde verdiği hutbe sonrası soruları yanıtlamış, Türkiye’de sınıflaşma olma-

¹³ Held, *age.*, s. 61’den Uluşahin, agm., s. 613.

¹⁴ Tunçel, *age.*, s. 355.

¹⁵ Tunçel, *age.*, s. 355.

¹⁶ Nuri Bilgin, Yönlendirici Bir Fikir Olarak Cumhuriyet, *Doğu Batı*, Sayı 47, Kasım, Aralık, Ocak 2008-09, s. 117.

¹⁷ Uluşahin, agm., s. 614.

¹⁸ Tefik Çavdar, *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge Yayınları, İstanbul, 2008, s. 159-160.

¹⁹ Ahmad, *age.*, s. 92.

diğını ve kendisinin kuracağı partide bütün milletin temsil edileceğini söylemiştir.²⁰

Siyasi alanda toplumun hangi katmanlarının, nasıl bir yöntemle temsil edileceği belli olmamakla beraber, toplumsal alanda 20. yüzyılın başından itibaren varlığını sürdüren çeşitli kurumlar vardı. Bu kurumlardan Türk Ocağı başta olmak üzere, Türk Kadınlar Birliği, Türk Talebe Birliği misyonlarını tamamladıkları gerekçesiyle feshedilmişlerdir. Erdoğan'a göre bu durum, Cumhuriyetçi elitlerin sahip olduğu modernleştirici mantığın sonucudur. Çünkü modernleştirici niteliğe sahip bir devletin bu amacını gerçekleştirebilmesi ancak her türlü sivil toplum girişimini denetim altına almasıyla mümkündür. "Cumhuriyet'in Türkiye halkını "medenileştirme" projesi, doğası gereği, toplum bireylerinin "insan" onurlarını tanıyan ve onların katılımını sağlamaya yönelik bir tasavvur olamazdı; aksine, bu proje yurttaşları kimliksiz birer materyal olarak gören bir anlayışla gerçekleştirilmeye mahkûmdur."²¹ Kurucu elitlerin siyasi katılım düşüncesi, erdemli yöneticilerin iş başına getirilmesini savunan Rousseaucu cumhuriyetçilikten mülhemdir.²²

Ortak Çıkar

Cumhuriyetçilik, ulus-devleti barındıran bir devlet biçimi değil, bir yönetim ilkesidir, ilkesi de "yasalı yaşam"dır.²³ Dayanak noktası "halk egemenliği" olan Cumhuriyetçilik, Rousseau'nun "genel irade" olarak tanımladığı, bireylerin tek tek kendi istençlerini ortaya koydukları zaman, ortaya çıkan istençler bütünü olarak tanımlanmıştır.²⁴ Ona göre, genel irade toplumsal iradenin tamamını harmanlayarak tek bir iradeye dönüştürmektedir. Bu istekler belli bir rasyonali-

²⁰ *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, c.II, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayınları, Ankara,1989 s. 97-98'den, Mete Tunçay, *Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 1999, s. 42.

²¹ Mustafa Erdoğan, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 1998'den, Ahmet Karadağ, "Türk Aydınlarında Cumhuriyet: Farklı Siyasal Duruşlar ve Farklı Sonuçlar," *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, Temmuz 2000, s. 230.

²² Bugünkü CHP'nin parti programında erdemli gelenek şu şekilde yer almıştır: "CHP'nin tarihsel kimliği, ATATÜRK devrimlerinin birikimleri ile ALTI OK ilkeleri eşliğinde; Kemal ATATÜRK'ÜN "Bağımsızlık benim karakterimdir," İsmet İNÖNÜ'NÜN, "Namussuzlar da, en az namussuzlar kadar cesur olmalıdır" sözleri ile öz ifadesini bulan bu soylu ve erdemli gelenek ile şekillendi."

²³ Tunçel, *age.*, s. 355.

²⁴ Anıl Çeçen, *Atatürk ve Cumhuriyet*, İş Bankası Kültür Yayınları, 1981, s. 18'den, Ömer Paçal, *Ulus - İnşa Sürecinde Cumhuriyet ve Demokerasi İlişkisi ve Türkiye Örneği*, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 2006, s. 8.

teye dayanır ve ortak akıl öne çıktığından, bu irade yanılmaz bir özelliğe sahiptir.²⁵

Ortak çıkarın belirlenmesi için sivil erdem gereklidir. Fransız Cumhuriyetçiliğinde, sivil erdem, ülkenin sorununun herkesin sorunu olduğunu kabul etmesini gerektirir ve eşit yurttaşlığı beraberinde getirir. Eşit yurttaşlığın ilk olarak kendini gösterdiği alan da herkese oy hakkıdır. Cumhuriyetçi demokrasiler açısından, oy vermek bir yurttaşlık ödevi ve hakkını ifade eder ve bu, yurttaşların ortak iyi konusundaki müzakerelerinin bir uzantısıdır.²⁶ Tocqueville, Fransa’da eşitlik tutkusunun siyasi alandan önce, ekonomik alanda filizlendiğini söylerken, başta Turgot olmak üzere, fizyokratların eserlerinde, başta eşitlikçi vergi düzeni olmak üzere, kamu yararının her türden bireysel çıkarın önüne konulduğunu belirtir.²⁷ Habermas da, Fransa’da İngiltere’de olduğu gibi, soyluluk ve yüksek bürokrasinin birleşip, krala karşı siyasi türdeş bir üst tabaka belirmediği için, ortak çıkarın ve eşit yurttaşlık koşullarının oluşmadığını ve bu yüzden dönüşümden çok, devrime ihtiyaç duyulduğunu belirtir.²⁸ Türkiye’de, Cumhuriyet ilan edilmeden önce eşit yurttaşlık adına atılan ilk adım, Saltanatın kalktığı bir dönemde, seçim kararından iki gün sonra, 3 Nisan 1923’te, seçmenlik için aranan vergi ödeme koşulunun kaldırılmasıdır.²⁹

Ortak çıkarın kim tarafından, nasıl belirlendiği ve nasıl korunduğu da önemlidir. Uzun bir düşünsel ve toplumsal hazırlık evresinden sonra gerçekleşen Fransız Devrimi, bir öndere ihtiyaç duymazken uzun süreye yayılarak tamamlanmış, devrimden sonra, ortak iyinin koruyucusu ve geliştiricisi devlet olmuştur. Ortak çıkarın kim tarafından, nasıl belirleneceği ve korunacağı Z. Gökalp’in Halk Fırkası’nın kuruluş aşamasında yazdığı yazıda görülmektedir. Ona göre, İngiltere ve Fransa’daki gibi, siyasi müesseselere fırkalar hâkim olmalıdır ve halk hükümeti iyi bir fırka teşkilatıyla gerçekleşmektedir.³⁰ Fırka teşkilatının da, “vatanın menfaatlerini fırkanın menfaatlerinden üstün tutan, kongre kararlarına sadık namzetler” den oluşması hedeflenmiştir. Bu dönemde yapılan seçimlerde, M. Kemal, oyların parçalanmaması gerektiğini, Müdafaa-i Hukuk’un (M.H) güç kaybetmesinden sevinecek olan düşmanların olduğunu belirterek ortak iyinin M. H tarafından belirlendiğini göstermektedir: “*Ulusumuz gelecekte yönetimi üstlenecek olanları seçimlerle ayırt etmek kararını almıştır. M. H örgütümüz, ulusun bu kararı karşısında, geçmişte kamıladığı yeterlik ve nitelikleriyle gelecek için de güvenilir ve dayanılır olduğu ve ulusun oyunu hak ettiği savında bulunacaktır. (...)Bin güçlük karşısında cesaretle üstlen-*

²⁵ Karadağ, agm., s. 243.

²⁶ Tunçel, *age.*, s. 30.

²⁷ Tunçel, *age.*, s. 235.

²⁸ Tunçel, *age.*, s. 234.

²⁹ Tunçay, *age.*, s. 44.

³⁰ Çavdar, *age.*, s. 275.

diğimiz sorumluluk, vatanımızın iyilik ve yararına oldu. Önümüzde bulunan yorucu ve güç çalışma döneminde de vatanımızın iyilik ve yararı için sorumluluk üstlenecek cesaretimiz tam ve eksiksizdir."³¹ İ. Söğütü, M. Kemal'in inkılapların başansı için önder-kadro arasında tam bir uyumu zorunlu gördüğünü söylerken, Parla'nın M. Kemal'in ikinci meclisten itibaren büyük ölçüde ve üçünü meclisten sonra da tamamen milletvekillerinin seçimini bizzat gerçekleştirdiğini söylediğini hatırlatır.³²

Rousseau'ya göre, ortak çıkarın korunması için gerekli olan erdem eğitim yoluyla kazandırılır. Ona göre, "kamusal eğitim, halkçı veya meşru devlet yönetiminin temel eylem ilkelerinden biridir. Eğitim, ruhlarla öyle bir ulusal biçim vermeli ve insanların sanılan ve beğenileri öyle biçimlendirilmelidir ki, herkes tutkuyla, sevgiyle, zorunlulukla vatansever olsun."³³ 1789 sonrasında Paris temsilcisi olarak yasama meclisine giren ve eğitim reformu çalışmalarının aktif rol üstlenen Condorcet de, "Devletin siyasal bir din yaratmadan ve özgürlüğü ihlal etmeden yurttaşları yetiştirme görevi bulunduğunu"³⁴ belirtir. F. Üstel, erken Cumhuriyet döneminde de Cumhuriyet pedagoglarının, cumhuriyetçi ideolojinin değerler sisteminin belirleyeceği bir yurttaşlar topluluğunu okuldan hareketle inşa ettiğini belirtirken,³⁵ K. Karpat, sonraki dönemde, partinin kendisini halkın eğitmeni olarak gördüğünü ve rejimin, kitlelerin modern politika ilkeleri doğrultusunda eğitilmesi amacıyla tasarlanmış bir tür politik eğitim kurumu olarak tanımlandığını söyler."³⁶ Söğütü de, milleti aydınlatma ve çağdaşlaştırmakla görevli kadrolardan oluşan CHP'nin, hem milleti tenvir edecek, hem de milletin uzun dönemli ve ortak çıkarlarını gözetmekle yükümlü olduğunu söyler.³⁷

Toplumsal ve siyasal alanda ulusal kimliğin inşa sürecinde, siyasal parti bünyesinde din, milliyet, ortak gaye ve değerler önemlidir. Ö. Paçal, Türk ulusal kimli-

³¹ *Atatürk'ün Tanımı, Telgraf ve Beyannameleri*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara, 1964, Belge 498'den, Tunçay, *age.*, s. 46.

³² İkinci Meclis 72 seçim bölgesinden gelen 287 üyeden oluşmaktadır. 1923 yılının Temmuz ayında gerçekleşen seçimleri takiben 2 Ağustos'ta toplanması gereken meclis, sadece 70 milletvekilinin iştiraki nedeniyle 11 Ağustos'ta toplanabilmiştir. İkinci Meclis'in ilk gündemine aldığı konu Lausanne Antlaşması olmuş, onaylanan antlaşmanın ardından Ankara'nın başkent olarak kabulü, (13 Ekim) ve Cumhuriyetin ilanı (29 Ekim) ikinci Meclis'in önemli icraatlarını oluşturmaktadır. Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları*, Cilt 1, İletişim, İstanbul, 1994, s. 98'de İlyas Söğütü, Cumhuriyet Türkiye'si'nde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 19, 2010, s. 53.

³³ Rousseau, *Consideration on the Government of Poland and on its Projected Reformation*, Cambridge University Press, Cambridge, 1997, s. 189'dan, Tunçel, *age.*, s. 222.

³⁴ Maria Vasconcellos, *Le Systeme Educatif*, La Découverte, Paris, 1993, s. 9'dan, Füsün Üstel, *Makbul Vatandaşın Peşinde*, İletişim, İstanbul, 2009, s. 17.

³⁵ Üstel, *age.*, s. 157.

³⁶ Kemal Karpat, *Türkiye'de Siyasal Sistemin Evrimi-1876-1980*, İmge, İstanbul, 2007, s. 40.

³⁷ Söğütü, *age.*, s. 58.

ğinin Kemalist inşa sürecini üçe ayırır: 1919-1923, 1924-29, 1929-1938. Birinci dönemde kimliğin baskın dini karaktere sahip olduğunu belirtir ve milliyetin Müslümanlıkla tanımlanmış olduğunu söylerken, ikinci dönemde ise, dini tanımdan radikal bir kopuş gerçekleştiğini, Türk ulusal kimliğinin Cumhuriyetçi karakterinin temel tanımlayıcı olduğuna değinir. Ona göre, “Dilde, kültürde, ülküde birlik” şiarının benimsendiği bu dönemde, Cumhuriyetçi tanımın politik muhtevası, hukuki muhtevasına göre çok daha belirleyici olmuştur.³⁸ Üçüncü safhada da (1929-1938), ulusal topluluğu etniklik ekseninde tanımlayan ve ortak köken duygusunu temel alan ırki-soya dayalı motiflerin, Cumhuriyetçi tanıma eklenmesi çabaları oluşturmuştur.³⁹ Uzlaşma veya çatışmayla ortaya çıkması beklenen ortak çıkar, 1930’larda da, “ortak dil, kültür, mefkûre birliği” şeklini alır. Afet İnan’ın *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* kitabında görülen bu yaklaşımda sözleşmecî olma iddiası mevcutken,⁴⁰ ortak çıkar ve ortak iyinin çevresinden, daha çok ortak değerlerle ulus tanımına gidilir. 1923-38 arasında Türkiye’de, ortak çıkarın oluşturulmasından çok korunması ve savunulması daha önemli olmuş, “yurttaşların ulusal toplulukla bütünleşmesi”⁴¹ hedeflenmiştir.

Egemenlik Hakkı

Egemenlik hakkının kimde olduğu ve hâkimiyetle egemenlik arasındaki fark cumhuriyetçilik tanımı bakımından önemlidir. Condorcet’nin özgürlük, eşitlik, kardeşliğe yasa egemenliğini getirmesi boşuna değildir. Ona göre, Fransa’da hakların eşitliğinin yerini çıkarların birliği almamış, Fransız Devrimi halkın “egemenlik hakkını” korumuştur. Halkın iradesi ise, ancak temsili hükümetle olur, ama her türlü uzlaşma kabul değildir. Bunun için, Rousseau’nun da önem verdiği merkezi eğitim ve hak eşitliği gerekmektedir. Tunçel, çağdaş cumhuriyetçiliğin temel ilkesinin, monarşi karşıtlığından çok temsiliyet ilkesi olduğunu söylerken, Fransa ile Amerika’yı kıyaslayarak, monarşik geçmiş olmadığı için Amerika’da, cumhuriyetçi söylemin, halkın seçtiği temsilcilerin halk iradesini yansıttığı görüşünden beslendiğini söyler ve temsiliyetin cumhuriyeti demokratik kıldığını belirtir.⁴² Fransa, erdem ve merkezi yönetim temelli klasik cumhuriyetçiyken, Amerika yerel yönetim ve katılımcı demokrasi geleneğine sahip federal devletleriyle ve temsiliyetçi hükümet olarak cumhuriyetçi ilkeleriyle farklı bir demokrasi-cumhuriyet modeli ortaya koyar.⁴³

³⁸ Paçal, *age.*, s. 118.

³⁹ Ahmet Yıldız, *Ne Mutlu Türküm Diyebilene, Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)*, İletişim, İstanbul, 2001, s. 17’den Paçal, *age.*, s. 118.

⁴⁰ Üstel, *age.*, s. 223.

⁴¹ Üstel, *age.*, s. 127.

⁴² Tunçel, *age.*, s. 29.

⁴³ Tunçel, *age.*, s. 227.

Egemenlik hakkının demokrasiyle anıldığı Amerikan Cumhuriyetçiliğinden farklı olarak, Kemalist Cumhuriyetçilikte egemenlik hakkının millette olması halkçılık ilkesiyle anılmıştır. Yalnız, halkçılığın, 1919-22 döneminde bir halk hareketi olarak ortaya çıkan gerçek demokratik halkçılıkla çok az ortak yanı vardır.⁴⁴ Karpat'a göre, yeni biçimiyle halkçılık, olsa olsa kökenlerine bakılmaksızın kanunlar karşısında eşitliği beraberinde getiriyor ve soyluluk unvanlarının kaldırılması anlamını taşıyordu.⁴⁵ Kemalist cumhuriyetçiliği halkçılıkla paralel alan Çelik'in belirttiğine göre, cumhuriyetçiliğin özü, Anadolu'da ulusal mücadelenin halkçı söylemi içinde şekillenen ulusal egemenlik düşüncesidir.⁴⁶ Ulusal egemenlik ve halkçılık şiar edinilmesine rağmen, siyaset yapmanın mümkün olabileceği tek alanın meclis olması, siyasal katılımın alanının daraltılması demektir.⁴⁷ Çelik'e göre, halk kültürünü romantik biçimde yüceltmenin ötesine geçemeyen, ona siyasal bir içerik kazandıramayan Cumhuriyet, halk egemenliğini türdeş, birleşmiş ve uyumlu toplum miti temeline oturtmuştu.⁴⁸ Söğütü de, "hâkimiyet-i milliyet"nin, geçmiş döneme atıfla hâkimiyetin padişaha ya da Bab-ı Ali'ye ait olmaması anlamına geldiğini belirterek, Cumhuriyetin şahsi ve keyfi yönetimin anti-tezi olarak yerini bulduğunu söyler. Ona göre, Cumhuriyet iktidarın kime ait olduğunu değil, kime ait olmadığı sorusuna cevap verir.⁴⁹

Egemenliğin Osmanlı'na değil, millete ait olduğu Cumhuriyetin ilk yıllarında sıklıkla vurgulanmıştır. Osmanlı'dan artık millete geçtiği *Nutuk*'ta gerek Saltanatın gerek Hilafetin kaldırılmasında sık sık vurgulanmaktadır. M. Kemal, Türk ulusunun egemenlik ve saltanatına Osmanlı'nın zorla el koyduğundan bahsederek, "*Osmanlı, zorla Türk ulusunun egemenlik ve saltanatına el koymuşlardı. Bu zorbalıkların altı yüzyıl sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk ulusu bu saldırganların hadlerini bildirerek, egemenlik ve saltanatını, ayaklanarak, kendi eline geçekten almış bulunuyor.*"⁵⁰ demiştir. T. Parla, Atatürk'ün *Nutuk*'ta cumhuriyete belli konnotasyonlar yüklediğini söyler. Bunlar, monarşinin ve teokrasinin karşıtı olan hükümet biçimi, ulusal egemenliğe dayanan ve Millet Meclisi'nin en büyük makam olduğu bir yönetim biçimidir. Parla, bunun, adı söylenmeksizin Bonapartist ve plebisiter diktatoryal bir cumhuriyet olduğunu belirtir.⁵¹ Söğütü

⁴⁴ Karpat, *age.*, s. 41.

⁴⁵ Karpat, *age.*, s. 41.

⁴⁶ Nur Betül Çelik, "Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem", *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2, İletişim, İstanbul, 2001, s. 77.

⁴⁷ Çelik, *agm.*, s. 77.

⁴⁸ Çelik, *agm.*, s. 78.

⁴⁹ Söğütü, *agm.*, s. 56.

⁵⁰ *Nutuk*, (der) Sabahattin Özel, Erol Şadi Erdinç, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2010, s. 464.

⁵¹ Taha Parla, *Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmî Kaynakları*, Cilt 3, İletişim, İstanbul, 1992, s. 138.

de, Cumhuriyetin, en üstün iktidarın bir hanedan ya da bir zümreye ait olmaması demek olduğunu, ama devlet başkanının halk tarafından seçilmesinin (Türkiye için TBMM) egemenliğin tam olarak halka devredildiği anlamına gelmediğini söyler.⁵²

1923 seçimlerinden sonra Karabekir, Cebesoy gibi komutanların ordudan istifa ederek, siyasete yöneldikleri bir zamanda verilen gensorudaki tartışmalar Cumhuriyetçiliğin, egemenlik hakkı bağlamında nasıl algılandığı hakkında bir ipucu verir. Mübadele, İmar ve İskân Bakanlığı’ndaki yolsuzluklar nedeniyle verilen önerge, hükümete güvenoyu şekline dönüşünce, sert tartışmalar yaşanır. İçişleri Bakanı Recep Peker, Rauf Orbay’ın konuşmasında Cumhuriyet kelimesini kullanmadığını ve Cumhuriyetçiliğine güvenmediğini söylerken, Orbay’ın ulusal egemenliği demokrasiyle birlikte kullanması önemlidir: “*Rauf Cumhuriyetçi midir? Rauf, ulusal egemenliğin kayıtsız ve şartsız ulusal egemenlik temelinde dayanan bir iradeyi, demokrasi denilen halkın idaresini kurmak için millettten vekillik aldık. (...) Millet bilsin, dünya bilsin ki, ben en kuvvetli bir şekilde ulusal egemenlik taraftarıyım. Bu nedenle, benim için, halkın egemenliğini kayıtsız ve şartsız gerçekleştirecek olan bu cumhuriyetten başka hükümet şekli yoktur.*”⁵³ Aynı şekilde suçlanan Refet Bele de, “*Bana zorla saltanatçı diyorsunuz. Değilim. İlk gününden son gününe kadar cumhuriyetçiyim.*” demiştir. Cumhuriyetçilik, geçmiş döneme (Müdafaa-i Hukuk) atıf yapılarak ve Saltanatın zıttı olarak yorumlansa da, halk egemenliğinin her zaman kullanılan bir kavram olması dikkat çekicidir. Ne var ki, halk egemenliği meşruluğunu, anayasal bir hak olması ve toplumun hangi katmanına, nasıl bir yöntemle (seçim usulü, atama vs.) dayandığından çok, anayasaya uygunluktan almaktadır. Yunus Nadi’nin bir yazısı buna örnektir: “*Hükümetin düşürülmesi önemli değildir. Korkmayınız, meclisin içinde bin tane İsmet Paşa var. Rauf Bey hala tereddütindedir; cumhuriyet mi ulusal egemenliğin nedenidir, ulusal egemenlik mi cumhuriyetin nedenidir? Böyle bir şey yoktur. Anayasamızın gereğince TBMM bir cumhuriyettir.*”⁵⁴

Habermas, anayasal gelenekleri ve Cumhuriyet kurumlarını kendi içinden dönüştürmeye bakarken, Negri, Cumhuriyeti devletin ve anayasaların ötesinde arar. Her ikisi de, Cumhuriyetin sürekli yeniden kuran ve kurulan bir kamusal irade süreci olduğunu söyler.⁵⁵ Bu kamusal irade sürecinde, halk egemenliği, anayasanın bir gereği olarak görüldüğü gibi, daha çok hükümet etme biçimi olarak kullanılır. Örneğin, 1923 seçimlerinin yenilenmesi kararı üzerine, bunun erken alınmış bir karar olduğunu belirten *Tevhid-i Efkâr*’da, 8 Nisan 1923’teki başyazıda “Milli Misak’tan başka ve onunla pek tabii ve zaruri olarak istinat

⁵² Söğütü, agm., s. 56.

⁵³ Çavdar, age., s. 295.

⁵⁴ Çavdar, age., s. 295.

⁵⁵ Tanıl Bora, *Medeniyet Kaybı, Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*, Birikim, İstanbul, 2006, s. 36.

edeceğimiz diğer bir esas daha var ki, o da siyaseti dâhiliyemize ait olan Hükümet-i Milliye esasıdır.” denmiştir. T. Çavdar, bunun çok ince bir başyazı olduğunu ve üstü kapalı olarak Ankara hükümetinin seçimi yenilemekle ulusal güveni kazanmış milletvekili topluluğunu dağıttığını söyler.⁵⁶

II. Meşrutiyet’te başlayan millet hâkimiyeti fikri, I. Meclis’te haklar kapsamında ele alınarak, daha demokratik ve katılımcı bir yapıya bürünmüştür. 1923’ten itibaren ise, hâkimiyet, millettten çok partindir. T. Z. Tunaya, HF’nin zaman içinde bir çeşit vesayet partisi veya bir hâkim parti haline geldiğini ve kendi sonunu hazırladığını söyler.⁵⁷ Karpat da, CHP’nin, toplumsal uzlaşmanın veya herhangi bir politik evrim süreci ya da kökleri toplumsal ve kültürel yapının derinliklerine uzanmış bir halk hareketinin ürünü olarak doğmadığını belirtir.⁵⁸ A. Kadioğlu’na göre de, hâkimiyet fikri, sadece güçler ayrılığı veya seçimler gibi araçlarla hükümet etme biçimi değil, Cumhuriyetin üzerine kurulacak bir hareketlilik ve beraberinde demokrasiyi getirir.⁵⁹

Cumhuriyetin hâlâ hükümet etme biçimi olarak alınması, bugünkü CHP programında da mevcuttur. Programa göre, “*Cumhuriyet, tarihimizdeki en köklü dönüşümdür. Egemenliğin kaynağını ulusta bulan anlayıştır; saltanat kavramının yıkılması ve milli iradeye dayalı devlet düzeninin gerçekleştirilmesidir. Milli irade, iktidarıyla, muhalefetiyle tüm halkı kapsar. CHP Cumhuriyetçidir; Türkiye Cumhuriyeti tüm yurttaşların ilke ve ideal beraberliği üzerinde kurulmuştur. Cumhuriyet, gücünü, bu beraberliği oluşturan tüm insanların, hakları, eşitliği ve bütünlüğü ilkesinden almaktadır. Cumhuriyetçilik; tebaanın yerini yurttaşın almasıdır.*”⁶⁰ Cumhuriyet’i tanımlayan kavramlar, milli irade, saltanatsız yönetim ve yurttaşlıktır. Bunlar, kendinden menkul değerler olarak değil, karşılarındaki anti-tezle birlikte mevcudiyetlerini hatırlatırlar. Ç. Altan, 25 Haziran 1980’de *Milliyet*’te yazdığı makalesinde Türkiye’de Cumhuriyetçiliği şöyle anlatır: Cumhuriyetçilik, “*kimsenin kendisini ülkenin sahibi olarak görmemesi ve yurt veya devlet sevgisini kendi tekelinde tutarak başkalarını bu tür kavram ve ölçülerle suçlamaması demektir. Türkiye’de Cumhuriyetçilik akımı gelişmemiş olduğu için, vatandaşlar, ülkeye sahip çıkacak birini ararlar ve sık sık, -Ülkenin sâhipsiz kalmış olmasından- yakınırlar. Bu, aslında monarşik koşullardan başka bir şey değildir. Şayet Cumhuriyetçilik akımı tarihsel bir birikimden kaynaklanarak gelişmiş ve bunun sonucunda da iktidara dönüşmüş olsaydı, bugün karşılaştığımız sorunların pek çoğu kendiliğinden çözülmüş olacaktır.*

⁵⁶ Çavdar, *age.*, s. 274.

⁵⁷ Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Gelişmeler-1876-1938*, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2002, s. 273.

⁵⁸ Karpat, *age.*, s. 49.

⁵⁹ Ayşe Kadioğlu, *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi*, Metis, İstanbul, 1999, s. 15.

⁶⁰ CHP Parti Programı, s. 13. http://www.chp.org.tr/?page_id=70 (1 Haziran 2011).

ız.”⁶¹ Altan’ın cumhuriyetçilik anlayışı, milliyetçilik karşıtlığı olarak cumhuriyetçi yurtseverliği kullanan Viroli’ye benzemektedir. Ona göre, milliyetçilik, güç arzundan kaynaklanırken, cumhuriyetçi yurtseverlik özgürlük tutkusundan kaynaklanır, birincisi yayılmacıken, diğeri korumacıdır.⁶² Cumhuriyetçilik, milliyetçiliğin tanımladığı cemaat bağları yerine, siyasal uzlaşılarda kurulmuş yasa ve kurumlara sadakati önceler. Siyasal cemaat, anayasal ilkelere rasyonel katılım sayesinde birlik içinde kalır.⁶³

Hâkimiyetin kimde olduğu, nasıl kurumsallaştığı ve demokrasinin yeri kuvvetler ayrılığı veya birliğini gündeme getirir. Çoğunluk yönetiminin bireyler üzerindeki keyfilik içeren etki gücünü tartışan Kant, cumhuriyeti kuvvetler ayrılığı ile tanımlar: “Cumhuriyetçilik, hükümetin yürütme gücünün yasama gücünden ayrı olmasını kabul eden devlet ilkesidir.” Ona göre, demokrasi de, zorunlu olarak bir baskıcılıktır, çünkü “demokrasi, herkesin iradesini hesaba katmadan herkesi her durum ve koşulda susturacak, yanıt veremeyeceği kararlar alabileceği bir yürütme gücü kurar.”⁶⁴ Demokrasinin monarşiye benzer tehditleri barındırdığını ve bu nedenle yetkin bir yönetim biçimi olamayacağını söyleyen Rousseau’ya göre, kuvvetler ayrılığı önemlidir. Rousseau’nun demokrasi anlayışı daha çok “cumhuriyetin temel kurucu yasalarıyla sınırlanır.”⁶⁵ Halkın egemen olduğu ve yürütücü gücün halk tarafından seçilen küçük yönetici gruba emanet edildiği yanı sıra monarşi, yanı sıra demokrasinin adaleti koruduğunu belirtir.⁶⁶ S. Ögün’e göre siyasal kültürümüzün yumuşak karnı çoğulculuk, Cumhuriyet döneminde geliştirilememiştir. Çoğulculuğun yerine siyasal kültürümüzde daha egemen bir yere sahip olan “topluluk ruhu” cumhuriyet yönetimiyle birlikte “milli irade” olarak siyasal dile çevrilmiştir. Milli irade kavramı ilk bakışta demokratik bir kavram gibi görünse de, özsel olarak temsilden çok vesayete dayandığından topluluk ruhu kavramı gibi toptancı bir niteliğe sahiptir.⁶⁷

M. Kemal, TBMM hükümetinin neden kuvvetler birliği esasına göre kurulduğunu İngiltere’de kralın gücünün millet egemenliğiyle dengelenmesi gerektiğini söyleyen Montesquieu’dan alıntılarla, Fransa’da iki kuvvetin yanında üçüncü kuvvet olarak adli kuvvetin ortaya çıkma zorunluluğuyla ve Amerika’da da Baş-

⁶¹ Çetin Altan, “Cumhuriyetçi Olmak, Yahut Olmamak”, *Milliyet*, 25 Haziran 1980’den, Emre Kongar, *Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk*, s. 438-439. [http:// www.scribd.com/doc/8965329/Emre-Kongar-Devrim-Tarihi-Ve-Toplum-Bilim-Acsndan-Ataturk](http://www.scribd.com/doc/8965329/Emre-Kongar-Devrim-Tarihi-Ve-Toplum-Bilim-Acsndan-Ataturk) (30 Mayıs 2011).

⁶² Tunçel, *age.*, s. 289.

⁶³ Tunçel, *age.*, s. 356.

⁶⁴ Tunçel, *age.*, s. 27.

⁶⁵ Viroli, *Jean-Jacques Rousseau and the Well-Ordered Society*, Cambridge University Press, New York, 1988, s. 9’dan, Tunçel, *age.*, s. 224.

⁶⁶ Tunçel, *age.*, s. 225.

⁶⁷ Süleyman Seyfi Ögün, *Topluluk Ruhu ve Türk Siyaseti, Modernleşme, Milliyetçilik ve Türkiye*, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1995, s. 40’tan, Karadağ, agm., s. 240.

kan Wilson'un "Denkleştirilmiş kuvvetler olamaz ve yoktur. Kuvvetlerin ayrımı esastır." sözleriyle açıklar.⁶⁸ Ona göre, "Kuvvetlerin birleştirilmesi lazımdır. Fransa'da da bu istikamette dimağlarını yoranlar vardır. Milli egemenliği kayıtsız, şartsız milletin uhdesine vermek için bütün zeka sahipleri çalışmaktadır. İnsanlığın kurtuluşunu candan isteyen herkes bu eski nazariyenin çürüdüğüne kani olmuştur. Ancak yeni bir şekil bulmak için çalışıyor, uğraşüyor. Sizi ve bütün milleti tebrik ederim ki, hakiki insanların, hakiki vicdanların, yüksek zekâların arayıp bulamadığı şekil ve mahiyeti bu millet bulmuştur." 2 Şubat 1923'te İzmir'deki halkla konuşmasında, bu bölümden sonra M. Kemal, devleti kuran kanunun, hâkimiyetin kayıtsız şartsız millet egemenliğinde olduğunu söyleyerek, kuvvetler ayrılığında Meclis'in önemine değinir, oradan da saltanatın yıkılmasının meşruluğunu vurgular.⁶⁹ Kuvvetler ayrımında yargıya değinilmemektedir. Yasaya dayanan ve bir parlamento kararıyla kurulmuş İstiklal Mahkemeleri, biçimce yasal oldukları savunulabilirse de, Şark İstiklal Mahkemesi üyelerinden Lütfi Müfid Bey'in, Savcı Süreyya Bey'le tartışırken söyledikleri mahkemelerin amacını gösterir: "Bizim belli, milli bir amacımız vardır. Ona varmak için ara sıra kanunun üstüne çıkarız."⁷⁰

Sonuç

Türkiye'de Cumhuriyetçilik anlayışı, Fransa'nın III. Cumhuriyet'inden etkilense de, daha çok monarşi karşıtlığı üzerinden ve modernleşme projesi kapsamında ele alınmıştır. Devlet başkanının irsi yoldan iş başına gelmiyor olması Cumhuriyetçilik için yeterli olmamakla beraber, Saltanatın Meclis tarafından kanun yerine bir kararla ilga edilmesi rejimin niteliği bakımından önemli bir başlangıçtır. Rejimin adının konmadığı 1 Kasım 1922'den 29 Ekim 1923'e kadar olan "interregnum" (boşluk) döneminde, hâkimiyet esası ve Cumhuriyetçi fikirlerden çok siyasi arenadaki mücadele öne çıkmaktadır. Katılım, ortak çıkar ve egemenlik hakkı ile bir bütün olarak değerlendirdiğimiz Cumhuriyetçilik kavramı yerine, "hâkimiyet" kullanılmakta olup, bu hâkimiyetin bir yönetim biçimi veya bir hükmetme biçimi olduğu belirsizdir.

Rejim kurulduktan sonra Cumhuriyetçilik ilkesi, özellikle laiklik, milliyetçilik ve halkçılıkla, birbirlerine ikame edecek şekilde kullanılmıştır. Şevket Süreyya Aydemir Cumhuriyetin kazanımını devletle bütünleştirirken, "Nihayet Şark Avrupası'ndan Cenup Amerikası'na kadar, mukadderatını ya bir takım banka oyunlarına, ya bir takım teatral diktatörlüklerin mucizesine bağlamış besapsız milyonlar için bugün, Cumhuriyetin bize verdiği müstakil devlet, tek devlet, istikrarlı devlet, milli devlet ve hali

⁶⁸ Sadi Borak, *Atatürk'ün Resmî Yayınlarına Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, Halkevleri Atatürk Enstitüsü Araştırma Yayınları, Ankara, 1980, s. 165.

⁶⁹ Borak, *age.*, s. 166.

⁷⁰ Tunçay, *age.*, s. 174.

inkısafta devletten yalnız bir tanesi bile bir doğuş kadar kıymetlidir.”⁷¹ der. T. Bora, Cumhuriyeti bir “modernleşme projesi” olarak “performans” ölçüsüyle değerlendirip meşrulaştıran bu yaklaşımın, “yüzyıllardan beri köye ilk defa Cumhuriyetin girdiği,” “Cumhuriyet idaresinde büyük nafıa işleri başarıldığı” türü analizlerde de görülebileceğini söyler.⁷² Cumhuriyeti devletin eşanlamlısı olarak kullanan bir başka isim de Coşkun Kırca’dır. Ona göre, Cumhuriyetin nitelikleri ve temel ilkeleri Türk Devletinin nitelikleri demektir, bu da “Türk Devleti’nin amaçları”nı tanımlar.⁷³ Kadioğlu ise Türkiye Cumhuriyeti’nin kavramları Fransa’daki Cumhuriyet dönemlerinden ödünç alarak, sürekli bir “Üçüncü Cumhuriyet” sendromu yaşadığını söyler.⁷⁴ Ona göre, Üçüncü Cumhuriyet Fransı’nın en temel üç özelliği, parlamento dışı siyasetin yaygınlaşması, siyasal skandallar ve siyasetin talı karşıtıllıklara ve kutuplaşmalara indirgenmesidir.⁷⁵ Mümtaz Soysal ise, Cumhuriyeti bir rejim biçimi olarak ele alırken, bir ülkenin Cumhuriyet olarak nitelendirilebilmesi için devlet başkanının irsi yoldan iş başına gelmiyor olması yeterli görülmediğini, yönetimin halka dayanması, özgürlük, eşitlik ve kardeşlik ilkelerine de uygun olmasının gerekli olduğunu söyler. Ona göre, cumhuriyetçiliğin özü gereği, bir Cumhuriyet yönetiminde bütün organların halktan çıkması gereklidir.⁷⁶

Türkiye’deki rejim değişikliğini sadece yönetim biçiminin değişmesi olarak almak yanlıştır. Bakanlar Kurulu’ndaki bakanların ve Meclis Başkanı ve İkinci Başkanı’nın Mustafa Kemal’in arzusu doğrultusunda seçilemediği bir dönemde yapay olarak yaratılmış bir krizi çözmek üzere rejimin adının değişmesi gerçekleşmiştir. Ahmet Kuyaş, Cumhuriyetin bir ilkesel tercih olmaktan çok, Kurtuluş Savaşı önderliğinin konumunu pekiştirecek bir siyasal manevra olarak ilân edildiğini (nitekim Mustafa Kemal’in *Nutuk*’ta Cumhuriyet fikri üzerine esaslı bir değerlendirmeye yer verilmediğini) belirtirken⁷⁷ Faruk Birtek de, Türkiye’de Cumhuriyet ‘projesi’ nin zayıflığının ve güdüklüğünün ağırlıklı nedeni olarak Millî Kurtuluş Savaşını aşamama olduğunu söyler.⁷⁸

⁷¹ Şevket Süreyya Aydemir, “İnkılap Neslinin Şarkısı”, *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce-Kemalizm*, Cilt 2, İletişim, İstanbul, 2001, s. 666.

⁷² Bora, *age.*, s. 19.

⁷³ “Devlet’le Yozlaşmayı Yenmek”, *Milliyet*, İstanbul, 1994, s. 43’ten, Bora, *age.*, s. 30.

⁷⁴ Kadioğlu, *age.*, s. 13.

⁷⁵ Kadioğlu, *age.*, s. 14.

⁷⁶ Mümtaz Soysal, *Cumhuriyet Alkışla Olmaz*, Cogito, Sayı 15, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 1998, s. 188’den, Ahmet Karadağ, *agm.*, s. 233.

⁷⁷ Ahmet Kuyaş, Neden Cumhuriyet?, *Cogito*, Sayı 15, Yaz 1998, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 114-118’den Bora, *age.*, s. 21.

⁷⁸ Bir Çağdaşlaşma/Çağdaşlaşamama Projesi: Bir Deneme, *Cogito*, Sayı 15, Yaz 1998, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, s. 170-184’ten Bora, *age.*, s. 26.

Türkiye’de cumhuriyetin kurulmasıyla “eski rejim”de sembolleşen siyasi değerlere toptan bir karşı çıkış olmuştur. Saltanata karşı çıkışla birlikte, bir bütün olarak Osmanlı döneminin genel zihniyetine de karşı çıkmıştır. Ancak Türkiye’de cumhuriyet yönetiminden sonra da Osmanlı döneminin devlet-toplum ilişkisi, özellikle “hikmet-i hükümet” felsefesi ve bürokratik yönetim geleneği bağlamında varlığını sürdürmüştür.⁷⁹ 1920-30 arasında Cumhuriyetçilik kavramı Antik Yunan ve Roma Cumhuriyeti dönemindeki yoğun anlamını kaybetmiş, yerini hükümet etme biçimine bırakarak demokrasiyi ulaşılması gereken bir hedef olarak belirlemiştir.

Kaynaklar

- AHMAD Feroz (2007) *Modern Türkiye’nin Oluşumu*, Kaynak Yayınları, İstanbul.
- AYDEMİR Şevket Süreyya (2001) “İnkılap Neslinin Şarkısı,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce*, Cilt 2, ss-664-666.
- AUDIÈR Serge (2006) *Cumhuriyet Kuramları*, Çev. İsmail YERGUZ, İletişim, İstanbul.
- BİLGİN Nuri (2008-09) “Yönlendirici Bir Fikir Olarak Cumhuriyet,” *Doğu Batı*, Sayı 47 (Kasım, Aralık, Ocak) ss.105-122.
- BORA Tanıl (2006) *Medeniyet Kaybı, Milliyetçilik ve Faşizm Üzerine Yazılar*, Birikim, İstanbul.
- BORAK Sadi (1980) *Atatürk’ün Resmi Yayınları Girmemiş Söylev, Demeç, Yazışma ve Söyleşileri*, Halkevleri Atatürk Enstitüsü Araştırma Yayınları, Ankara.
- CHP Parti Programı, s.13. http://www.chp.org.tr/?page_id=70 (1 Haziran 2011).
- AVDAR Tevfik (2008) *Türkiye’nin Demokrasi Tarihi*, İmge, İstanbul.
- ÇELİK Nur Betül (2001) “Kemalizm: Hegemonik Bir Söylem,” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce: Kemalizm*, Cilt 2, İletişim, İstanbul, ss.75-91.
- ERDOĞAN Mustafa (1998) *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- KADIOĞLU Ayşe (1999) *Cumhuriyet İradesi Demokrasi Muhakemesi*, Metis, İstanbul.
- KARADAĞ Ahmet (2000) “Türk Aydınlarında Cumhuriyet: Farklı Siyasal Duruşlar ve Farklı Sonuçlar,” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2 (Temmuz), ss.225-254.
- KARPAT Kemal (2007) *Türkiye’de Siyasal Sistemin Evrimi-1876-1980*, İmge, İstanbul.
- KEYMAN Fuat, TURNAOĞLU Banu (2008-09) “Neo-Roma ve Neo-Atina Cumhuriyetçiliği: Cumhuriyetçilik, Demokratikleşme ve Türkiye,” *Doğu Batı*, Sayı 47 (Kasım, Aralık, Ocak), ss. 37-64.

⁷⁹ Mustafa Erdoğan, *Liberal Toplum Liberal Siyaset*, Siyasal Kitabevi, Ankara,1998, s. 352’den, Ahmet Karadağ, “Türk Aydınlarında Cumhuriyet: Farklı Siyasal Duruşlar ve Farklı Sonuçlar”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 2, s. 228.

- KONGAR Emre, Devrim Tarihi ve Toplum Bilim Açısından Atatürk, <http://www.scribd.com/doc/8965329/Emre-Kongar-Devrim-Tarihi-Ve-Toplumbilim-Acsndan-Ataturk> (30 Mayıs 2011).
- LAÇINER Ömer (1998) “Cumhuriyet Devrim mi?,” Birlik, Sayı 115 (Kasım), ss.14-19.
- Nutuk, (der) ÖZEL Sabahattin, ERDİNÇ Erol Şadi (2010) Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
- PAÇAL Ömer (2006) “Ulus - İnşa Sürecinde Cumhuriyet ve Demokrasi İlişkisi ve Türkiye Örneği,” Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- SÖĞÜTLÜ İlyas (2010) “Cumhuriyet Türkiye’sinde Modernleşme ve Bürokratik Vesayet,” Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 19, ss. 49 – 68.
- PARLA Taha (1992) Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları, Cilt 3, İletişim, İstanbul.
- TUNAYA Tank Zafer (2002) Türkiye’de Siyasal Gelişmeler-1876-1938, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- TUNÇAY Mete (1999) Türkiye Cumhuriyeti’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- TUNÇEL Ahu (2010) Bir Siyaset Felsefesi: Cumhuriyetçi Özgürlük, Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- ULUŞAHİN Nur Liberal Demokrasinin Çıkmazı:Çatışma Karşısında Barış için Azınlık-Çoğunluk İlişkisini Yeniden Düzenleme Gereği, www.anayasa.gov.tr/files/pdf/anayasa_yargisi/nur_ulusahin.pdf.(30 Mayıs 2011).
- ÜSTEL Füsün (2009) Makbul Vatandaşın Peşinde, İletişim, İstanbul.